

Solymosi József
Jaskula Antal visszaemlékezése 1848–1849. évi szolgálatára¹

Az 1849. április végén Felső-Magyarország védelmére megalakított felső-magyarországi, majd IX. hadtest, később nevén Északi hadsereg vonatkozásában szinte csak a felső vezetés emlékiratai állnak rendelkezésünkre.² Az alsóbb tisztikar által hátrahagyott visszaemlékezést csak keveset ismerünk.³ A Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjteményében található egy eddig kiadatlan kézirat, amely Jaskula Antalnak, a 13. honvédszászlóalj hadnagyának visszaemlékezéseit tartalmazza. A teljes szöveg 22 beírt oldal, emellett több töredékes, illetve az emlékirat egyes részleteit tartalmazó példány is fennmaradt. A szerző személyes iratait is tartalmazó irategyüttes 1939-ben került a Levéltár tulajdonába, Jaskula Antal fiának, Virág Béla (1863–1936) hírlapírónak hagyatékából.⁴

Jaskula Antal 1825. november 8-án született a Nógrád vármegyei Alsóesztergályon, Jaskula János uradalmi gazdatiszt és Fekete Borbála fiaként. Jogi tanulmányokat folytatott, melyeket még a szabadságharc előtt be is fejezett. 1848. szeptemberében önkéntesnek állt a Pesten, Perczel Mór által szervezett Zrínyi-csapatba, melyből később a 35. honvédszászlóalj alakult. A Zrínyiekkal vett részt a pákozdi csatában (pontosabban, a Velencei-tó déli partján állomásozott az alakulatával), majd áthelyezték a szintén Pesten alakuló 13. honvédszászlóaljhoz. Október 21-én őrmesterré léptették elő. Ezután egész a szabadságharc végéig ennél az alakulatnál szolgált előbb a feldunai (VII.), majd 1849. tavaszától a felső-magyarországi (IX.) hadtest kötelékében. Tiszti előléptetésére 1849. február 25-én (január elsejei ranggal) került sor. A fegyverletétel után, 1849. szeptember 1-jén közlegényként besorozták a császári-királyi 39. (Dom Miguel) gyalogezredhez. Új alakulatánál is hamar altiszt lett, 1850. január 11-én tizedessé, majd ugyanebben az évben, december 10-én őrmesterré léptették elő. 1856 decemberéig szolgált, tényleges rokkantként bocsátották el.⁵

A császári-királyi hadseregben töltött szolgálati körülményeire és elbocsátására vonatkozóan fennmaradt irathagyatéka ad tájékoztatást. E szerint az 1850-es évek elejétől többször és több módon próbálkozott menekülni a kényszerkatonáskodás kötelezettsége alól, de csak az egészségügyi felülvizsgálat útján sikerült elérnie leszerelését. Hazatérése után ügyvédként talált munkát a Trencsén vármegyei Felsőmotesicen, ahol Motesiczky László csődgondnokaként működött. 1856. január 30-án megnősült, felesége Grotkovszky Ilona lett, egy lánya (Irén, 1861) és két fia (Béla, 1863 és Sándor, 1870) született. Béla fia később a Virág vezetéknévvel használta.⁶

A magyar királyi Honvédség felállításakor közzé tett felhívásra, 1869. februárjában kérte a honvédség szabadságolt tiszti állományába történő felvételét. Kérelmét elfogadták, és 1869. augusztus 16-tól szabadságolt állományú honvéd századosná nevezték ki. Tiszti személyi lapja szerint a magyar királyi trencsén–nyitrai 56. honvédszászlóalj létszámában vették figyelembe. Szolgálata során 1870 márciusában nyolc heti újonckiképzésen vett részt,

¹ A publikáció a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² *Lázár* 1849.; *Bulharyn* 1852.; *Dembiński* 1874.; *Wysocki* 1993.; de ide sorolható az eredetileg más alárendeltségbe tartozó *Beniczky* 1924. is.

³ *Matolai* 1883.; *Szalay* 1998.; *Bartha* 1981.; de ide sorolhatóak a Beniczky Lajos és Görgey Ármin alárendeltségébe tartozó 15. honvédszászlóalj tisztjeinek visszaemlékezései is: *Villecz* 1898.; *Földes* 1998.

⁴ HL Tgy. 1913. és 1917.

⁵ Jaskula Antal életrajza. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/j-CB4/jaskula-antal-D18/?list=evJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9uYV8xII19LCAicXVlcnkiOiAiamFza3VsYSBhbnRhbCJ9>; a letöltés időpontja: 2021. január 6.; KA GBL IR39 Abg. Kl. I. 1849–1857 13/84.; Honvédtiszti személyi iratai szerint csak 1855. végéig szolgált a császári hadseregben. HL Akvi 32822.

⁶ HL Tgy. 1917.; Akvi 32822.

1871 szeptemberében a zászlóalj és dandárösszpontosításban, mint századparancsnok vett részt. 1872. augusztus 9-ig szolgált.⁷

Később a közeli Bánon (Trencsén vármegye) élt. Itt halt meg 1906. május 26-án. A megyei honvédegyelet tagjaként részt vett a honvédegyeleti mozgalomban. Lehetséges, hogy ez inspirálta visszaemlékezései megírására is. Legalábbis az egyik fennmaradt visszaemlékezés-részletre írt feljegyzés szerint felolvasta azt az 1890. március 15-e alakalmából tartott báni banketten. A teljes emlékirat áttekinti Jaskula Antal 1848–1849. évi pályafutását besorozásától egészen a fegyverletételig. Részletesen beszámol az iglói rajtaütésről, a branyiszkói ütközetről, valamint a temesvári csatáról és az azt követő visszavonulásról. A visszaemlékezés érdekes epizódja a 13. honvédzászlóalj tisztikarának parancsnokuk helytelen magatartásával szembeni jogos fellépéséből eredő haditörvényszéki pere, melynek a hadtest parancsnoka – Görgei Artúr vezérőrnagy – általi végső elintézése ismét rávilágít a tábornok jellemének két fontos tulajdonságára, legendás szigorúságára, de emberségére is.

Az emlékirat közlése szöveghű, a szöveget és az írásjeleket a mai helyesíráshoz közelítettük. A rövidítéseket feloldottuk. A visszaemlékezésben szereplő tisztek adatait Bona Gábor tiszti életrajgyűjteményei alapján pontosítottuk, részletes életrajzot azonban csak a témánk szempontjából fontos, de kevésbé ismert szereplők esetében adtunk meg. Miután ma már a Bona Gábor által írt életrajzok bővített és javított változatai az interneten hozzáférhetőek, az egyes tisztek adatai könnyen visszakereshetőek. Munkánk során elsősorban ezt az internetes életrajgyűjteményt használtuk és erre is hivatkozunk.⁸

Egy 1848/49-i honvéd emlékirataiból

Ezen év egész Európát felvillanyozta, nem csoda tehát, ha annak szabadság felé vágyó drága és mindenekfelett szeretett hazám is egyik hathatós lökését érezte, a küzdőtérre sodortatott, s minden erejét összeszedve küzdött is. Tette pedig ezt nem jókedvből, de kényszerűségből, és tette azért, mert alkotmányos szabadsága, fennállásának létjoga is veszélyeztetvén, ezt minden áron, s végső esetben fegyverrel is megvédeni kellett.

Az egyenlőség, szabadság és testvériség magasztos elve, és ezen elv megvédésének kötelességérzete mindenkit magával ragadott, miért is a pezsgő vérű értelmes fiatalság – eltérve kitűzött életpályájától – csakhamar a keletkezett áradathoz csatlakozott, szégyellve a haza veszélybeni forgása idején való tétlen honmaradását.

Az általánossá vált mozgalom, és a haza veszélybeni léte rám is oly mágikus hatást gyakorolt, miképp áldott emlékü és máris porladozó imádott jó szüleim könnyeitől kísérvé, és ezek áldásával ellátva, magam is a harcolók sorába léptem, hogy így honfiúi kötelességemnek megfelelhessenek.

A Zrínyi zászlóaljba⁹ soroztatván be, csakhamar módomban állott a csaták viharjait teljes romboló-borzasztó képükben láthatni. Zászlóaljamból Budapestről Perczel Mór¹⁰ zászlóaljparancsnoksága alatt kivonulván Moga¹¹ tábornok hadtestével Martonvásárra, s onnan Székesfehérvárra betörő Jellačić¹² ellen indított, Velencénél csatasorban állítatván fel.¹³

⁷ HL Tgy. 1917., Akvi 32822.

⁸ *Bona* 1998–1999. I–III.; *Bona* 2008–2009. I–II.; *Bona* 2015. I–II.; *Bona* 2018. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/>; A letöltés időpontja: 2021. január 6.

⁹ Perczel Mór parancsnoksága alatt 1848 szeptemberében Pesten megalakult szabadcsapat, később 35. honvédzászlóalj. A csapat megalakítására lásd *Urbán* 2009.; történetére *Csikány* 2014.

¹⁰ Perczel Mór (1811–1899) honvéd tábornok, a szabadságharc egyik jelentős hadvezére. *Bona* 2018.

¹¹ Moga (Moga) János (1784–1861) cs. kir. altábornagy, Pákozdnál a magyar hadsereg parancsnoka. *Bona* 2018.

¹² Jellačić, Josip, gróf (1801–1859), cs. kir. altábornagy, horvát bán. Az 1848. szeptember 11-én Magyarországot megtámadó horvát csapatok parancsnoka.

Ezen csatábani állás bennem mily különféle gondolatokat és érzéseket szülemlett meg, nem akarom bővebben esetelni, mert hisz ez, csatáim elsője lévén nem csoda, ha az ágyúk folytonos bömbölése első percekben minden bátorságomat és hidegvérűségemet próbakőre helyezték. Később azonban midőn az ágyúszó már szakadatlanul folyt, magam is a csata tüzéhez képest mindinkább megedzve lettem. A csata leginkább Pákozd körül folyt, s ott az ellenség vereségével befejeztetvén, Moga egész hadteste éjjeli erőltetett menettel már Baracska és Martonvásár között táborba szállott. Ezen manőver mindég megfejthetlen marad előttem, mert ahelyett, hogy az ellenséget megveretése után üldöztük és megsemmisítettük volna, menekülésére nemcsak szabad utat engedtünk, de sőt, magunk is mint győzők előbbi állásunkból visszavonultunk. Martonvásári táborból én Budapestre indítottam, hogy ott az alakulásban lévő 13. zászlóaljba beosztassam.

Ezen érintett zászlóalj, melyhez már őrmesteri rangban lettem beosztva, az őszi hónapokban szervezkedett, mégpedig oly rendkívüli gyorsasággal, hogy 1848. decemberben teljesen felszerelve, begyakorolva csataképes lett. A zászlóalj a tábori kórházban megalakulván, innen az Üllői [úti] laktanyába lett elhelyezve, hol rövid pár nap után ama szép jelenetnek voltam szemtanúja, hogy az utcán egy fél üteg¹⁴ ágyút – a laktanyára irányítva és égő kanóccal ellátva – felállítva láttam, és ezen felállításban a laktanya második emeleti ablakából gyönyörködtem, mely tragikussá válhatott felállításnak az volt célja, hogy az oda berendelt egy grancsár zászlóalj¹⁵ legénysége, ki az alkotmányra való eskütételt megtagadta, annak hatása, tekintélye, sőt esetleges következményének súlya alatt lefegyvereztessék; és csakugyan, midőn a laktanya minden kijárata, lépcsőzete és folyosója, sőt az udvar legnagyobb része honvédeink által töltött és feltűzött szuronyos fegyverek kíséretében elfoglalva, a fél üteg ágyú fennebbi módon felállítva, az udvar közepére vezényelt grancsár zászlóalj pedig minden oldalról körülzárva volt, ez a bekövetkező komoly eseményekre való tekintettel, és szemmel látható intézkedés hatása alatt, minden ellenkezés nélkül egész csendben lefegyvereztetett, az Újépületbe (Neugebäude) kivitetett, ott további őrizet alá helyeztetvén.¹⁶

November hóban zászlóaljamban a kolera kiütvén, és azt pusztítva majdnem megtizedelvén, [a zászlóalj] levegőváltozás végett Komáromba vezényeltetett, mely intézkedés nagyon bevált; mert itt már e borzasztó betegség lassan alábbszállt, sőt rövid négy hét alatt teljesen megszűnt, amikor azután hajókon ismét Budapestre visszaindított.

A téli hónapok, nevezetesen pedig 1848. december beállván, Görgei¹⁷ pedig hadseregével Dunántúlról Budapestre ellenséges osztrák hadsereg parancsnoka Windisch-

¹³ A Zrínyi-zászlóalj a Velencei-tó déli partján, a magyar hadsereg bal szárnyán lévő dandárba lett beosztva, ahol a csata során harcra nem került sor.

¹⁴ A korszakban a lövegeket (tábori ágyúkat, tarackokat) ütegekbe szervezték. Egy üteg a császári hadseregben hat, a honvédseregben nyolc löveget számlált.

¹⁵ Határőr zászlóalj.

¹⁶ A 17. (2. oláh) határőrezred 1. zászlóalja július 22-én indult el Naszódról a délvidéki hadszíntérre. Miután már útközben kiderült róluk, hogy nem akarnak harcolni a részben szerb határőrökből álló szerb fölkelők ellen, augusztus közepén Szegedről hajón Szolnokra, onnan vasúton Pestre, majd Vácra, onnan pedig hajón Pozsonyba küldték őket. Pozsonyból két század augusztus 20-án Sopronba, a megmaradt négy század 21-én Lipótvárba indult. Október 7-én a lipótvári várórség más alakulataival együtt ez az alakulat is elfogadta az október 3-i uralkodói rendeletet. Október 14-én – miután a környékbeli magyar nemzetőrség körülfogta az erődöt – Jeszenák János báró, Nyitra megyei kormánybiztos felszólítására a tisztikar szóbeli fogadalmat tett, hogy nem harcol Magyarország ellen, mire Jeszenák beleegyezett abba, hogy a négy század elhagyja az erődöt, s magyar területen átvonulva, visszatérjen ezredkerületébe. Október 23-án érkeztek Vácra, ám itt nem voltak hajlandók esküt tenni a magyar alkotmányra, mire 24-én vasúton Pestre szállították őket. Kossuth október 30-án, majd november 9-én Hrabovszky János báró, altábornagyot, a budai főhadparancsnokság vezetőjét szólította föl a határőrök lefegyverzésére. A határőröket végül a 15. (2. székely) határőr gyalogezred 1. zászlóaljának kirendelésével Répásy Mihály vezérőrnagy, a hadügyminisztérium pótlóvázási osztályának vezetője fegyvereztette le november 15-én. KLÖM XIII. 470-473. o.

¹⁷ Görgei Artúr (1818–1916) vezérőrnagy, a feldunai hadtest parancsnoka, később fővezér és hadügyminiszter.

Grätz¹⁸ által átszorítottván, beállott ama időpont, amikor a hadászati szempontból is nevezetessé vált bányavárosi, maga nemében páratlanul kiszámított téli visszavonulás kezdetét vette.¹⁹ Ezen visszavonulásban zászlóaljам is részt vett, s annak arriere-garde-jánál²⁰ egyik tényezővé vált. A visszavonulás Vác, Drégelypalánk – hol tisztí kinevezésemet nyertem²¹ –, Ipolyság és Windschacht²² felé irányított, s kisebb csatározás között, nevezetesen ez utóbbi helyen, hol majdnem teljes csata kifejlődött,²³ előrehaladva még mindég nyugalmas pihenőre nem talált, hanem folytonosan tovább és tovább indítatva és Selmecen²⁴ átjutva végre Hodruson²⁵ megállítatott. Innen azonban 48 órán át töltött idő után már ismét előre vezényeltetett, és Selmec feletti magaslatokon éjj[el]i őrs[égben] és ágyúfedezethez alkalmaztatott. Életemben nagyobb fokú telet és hideget nem tudok és nem ismerem, mint ezen 1849. évi január napjai voltak. Ezen ágyúfedezetnél felállított fabarikádok gallyai közé a legénység hideg ellen menekülve behúzódván, egyrésze ott megfagyott, más része elfagyott egyes tagjai következtében nyomorékká válván a további szolgálatra alkalmatlan lett. A jelzett előőrs és ágyúfedezeti szolgálat után a további visszavonulás Búcs,²⁶ Besztercebánya felé eszközöltetett, és erőszakolt hosszas menetek után szepességi *Iglón február 2-án* véget ért, hol e nap estefelé bejutván Guyon²⁷ ezredes alatt levő egész hadosztály – s ehhez tartozó zászlóaljам is – azzal lett beszállásolva, hogy mindenki teljes készségben legyen, s le ne vetkőzzék, mert a szükséghez képest éjjeli álmából kürtszóval felriasztatni fog. Én harmadmagammal, századbeli tisztársaimmal, egy becsületes, rendíthetetlen hazafias szellemű – ha jól emlékszem Ondreiszki vagy Andreanszki nevű –, s módos, előkelő polgárhoz szállásoltattam, kinek házába belépve, ő mindhármunkat már a tornácon legmelegebb hazafisággal üdvözölt, s egyszersmind kijelentette, hogy házán kívül mi őt és hazánkat szolgáljuk, házában azonban ő válik szolgálkánk, parancsoljunk vele, s tekintsük házát sajátunkká, ő nyugalomunk felett híven őrködni fog. Ezen őszinte fogadtatás, s jó hazafiság tudata minden várakozásunkat túlhaladván, rendkívüli hatással volt ránk nézve, és miután több napi éhezés és szomjazás után házigazdánk terített lukulluszi asztalánál²⁸ magunkat felfrissítettük, testünk fáradt tagjainak is elégtételt szerzendők csakhamar nyugalomra kívántunk térni. Miután házigazdánk hálószobánkat megmutatta, abba bevezetett, és tőlünk szíves jó éji kívánság mellett búcsút véve távozott, magunkra maradva egymásra tekintettünk, s a felett tépelődöttünk, vajon a hófehér, tiszta, gyönyörűen csipkézve feldíszített ágyneműek közé, úgy amint voltunk – bizony elég piszkosan – behelyezkedjünk-e? Rövid tanácskozás után elhatároztuk, hogy mivel különben is levetkőznünk nem szabad, hanem a kifejlendő eseményhez képest, első kúrtriadásra további menetre, sőt támadásra készen lennünk kell, így tehát csak a kardját leoldva, ki-ki egy támlás székbe helyezkedik, és amennyire így lehetséges, nyugodni fog. És úgy is lőn. Alig azonban, hogy talán vagy két órát szenderegöttünk, éjfél utáni két óra tájban, nem kürt, nem dob, de ágyúszóra felriadtunk, mely annak jeléül szolgált, hogy árulás folytán meglepettünk, s megtámadva lettünk. Rögtön talpon, s karddal övezve lévén, mindhárman az utcára rohantunk, hol csakhamar az egész

¹⁸ Windisch-Grätz, Alfred, herceg (1787–1862), tábornagy, a császári hadsereg főparancsnoka.

¹⁹ Görgei felvidéki hadjárata 1849. január 4-én kezdődött és február 10-ig tartott.

²⁰ Hátvédjénél.

²¹ Jaskula Antal hadnagyi kinevezésére harctéri körülmények között került sor, a kinevezés megerősítése és a hivatalos lapban történő megjelentetése csak 1849. februárjában történt meg. Lásd *Közlöny* 1849/38. szám.

²² Szélakna.

²³ 1849. január 21-én Anton Csorich császári altábornagy Szélaknánál megtámadta és hosszú harc után Selmecebányára szorította vissza Richard Guyon ezredes hadosztályát.

²⁴ Selmecebányán.

²⁵ Hodrusbányán.

²⁶ Zólyombúcs.

²⁷ Guyon, Richard (1813–1856) ezredes, a feldunai hadtest egyik hadosztályparancsnoka. Később honvéd tábornok. *Bona* 2018.

²⁸ Bőséges, pazar lakoma közmondásos elnevezése. Lucullus ókori római hadvezér nevéből, aki nyugalomba vonulása után ilyen lakomákat rendezett otthonában.

hadosztály, s ezzel együtt zászlóaljunk is felállítva lett, s nyomban a városba berontani akaró ellenség elé vezényeltetett. Míg ezek bent a városban lefolytak, azalatt kint, a városi előtti, Lőcse felé vezető úton és e kívül felállítva volt előőrsünk megtámadtatott, sőt két ágyúja elfoglaltatott. Midőn pedig Guyon ezredes az előőrsök állásáról személyesen meggyőződendő, lóháton, – szokásos fehér köpenyében – nagy sötétségben, a város szűk kapuján kijutni akart volna, már akkor a kapuban szemközt jövő Chevauxlegerekkel²⁹ találkozott. Kik azonban személyében – fehér köpenyénél fogva – egy közülük előre lovagló tisztet gyanítván, s így felismeretlen maradván, ő is velök a városba fordult. Amint azonban nyiltabb tere jutott, előrevágtatott, és az éppen a piac közepén felállítva volt saját huszárainkhoz rontván – az ellenség gyujtógolyói és rakétái által hirtelen történt város felgyújtása folytán keletkezett világosság mellett – a beözönlő német lovasságra mutatva, eme harsány szavakkal: „Hussaren attackieren”,³⁰ őket az ellenséges lovasokra vezette, s éppen a városi kapuban szemben oly melegen üdvözölte, hogy közülük sokan leölve helyben maradtak, a többiek pedig vezénylő tisztjeikkel futásban kerestek menekülést. Ezúttal a tőlünk elfoglalt két ágyú visszavétetett, s ráadásul két röppentyű vető teljes készlettel elfoglaltatott, a futó ellenség Szepesváralja felé tovább üldöztetvén. Ahelyett tehát, hogy – mint ezt Guyon tervezte – éj leple alatt az ellenséget Lőcsén mi felkerestük és megtámadhattuk volna, – árulás folytán – ez keresett fel, és megtámadott minket Iglón, csakhogy ezúttal pórul járt, és saját maga által font törbe jutott.³¹ E hirtelen esemény következtében többi tisztársaimmal nagyon sajnáltuk, hogy jó házigazdánkkal többé kezdet nem szoríthatunk, lelkes hazafiságát újból nem üdvözölhetjük, és rendkívüli szívességét meg nem köszönhetjük.

Midőn az ellenség Szepesváralja felé tovább üldöztetett, már majdnem világos reggel volt, s futásban különben teljesen begyakorolva lévén, ez okozta, hogy üldöző huszárságunk alig érhetette utol, s belőle egy lovas kadét[nál],³² és két közlegénynél többet elfogni nem bírt.

Igló város falai között és területén vívott csata után – győzelmünk dacára – szomorú látvány tárult előnkbe annyiban, hogy a bevetett ellenséges röppentyűk által a város lángba borítottván, azt minden oltási segély nélkül – egyedül az ellenség üldözésével gondolva – tűzláng tengerben állva hagytuk vissza.

Az ellenség üldözésével elfoglalt hadosztályunk Szepesváraljára érkezett, hol elszállásoltatván, egyszersmind pedig előőrsi és ágyúfedezeti intézkedések megtörténvén, a tisztikar az irgalmasrendiek délebedi vendégéül meghívott. Én ebéd után az ágyúfedezethez kirendelt legénység mellé vezényelt tisztársamat felváltván, éjre is ezen szolgálatban maradtam, s itt fejpárnául jeget, takaróul pedig – folytonos nagy havazás folytán – havat használván, pár percre is megpihenni nem bírtam, mert a hideg oly nagy volt, hogy olykor a tűz felé fordulván, köpenyem előrésze egy kissé megpuhult, de ez alatt a hátsó rész pléh keménységre fagyott és zörrenőssé vált, hogy azután ily helyzetben még rövid pár percnyi nyugalomról sem lehetett szó, ez nagyon természetes, hisz ily nyugalommal párosult rövid elszenderedés is biztos megfagyást vont volna maga után.

Szepesváralján eltöltött még egy napi pihenéssel erősen próbára tett erőnket visszanyerve és megacélozva, már *február 5-én* kora hajnalban az egész hadosztályunk további harcra készen útnak indított, s ködös idő lévén, az előre menetelés minden lehető óvatosság szemmel tartásával, kellő elővéd és oldalfedezetek kiküldése mellett eszközöltetett, mire nagy szükség volt, mert bár recognoscirozások³³ minden irányban előzetesen megtörténtek, a sűrű köd miatt mégsem tudhattuk, vajon az ellenség cselvetése folytán,

²⁹ Könnyűlovasokkal; a cs. kir. 1. (Császár) könnyűlovasezred fél századával.

³⁰ „Huszárok, támadás!”

³¹ Enyhe képzavar. Inkább: saját magát csalta törbe, vagy saját maga által font hálóba jutott. 1849. február 3-ára virradó éjjel a Julius Kiesewetter császári őrnagy vezette lőcsei császári helyőrség Iglón rajtaütött Guyon ezredes hadosztályán, aki előzőleg elfelejtett előőrsöket állítani. Ennek ellenére a megtámadott magyar csapatok sikeresen visszaverték, majd Szepesváraljáig üzték a támadókat.

³² Tisztjelölt.

³³ Felderítések.

útközben valahol nem fogunk-e megtámadatni és meglepetni. Az ily vélt támadás azonban sehol sem történné, annál biztosabban haladtunk előre, és már majdnem *Branyiszkó* aljáig eljutottunk, amikor a köd is eloszolván, szabad szemmel láttuk, hogy a branyiszkói magaslat kígyózó útjai egész a hegytetőig, az ellenséges haderő nagymérvű kifejtésével elfoglalva voltak, és oly helyzetbe jutottunk, hogy az ellenséggel majdnem farkasszemet néztünk. Ily állásban lévén, Guyon ezredes, hadosztályparancsnok mindenekelőtt, hogy seregét a különben is irtóztató hideg folytán felmelegíthesse, az összes zászlóalj kulacsait előrendeltette, s midőn azok jó tüzes szilvóriummal³⁴ megtöltettek, s tartalmukat a legénység csakhamar kiürítette volna, nyomban ezután az ellenség megtámadása iránti intézkedés történt. A balszárny fedezetvén, a parancsnokoló ezredes éppen a jobbszárny fedezéséről intézkedett, amikor nekem alkalmam volt – egész közelében lévén – minden intézkedését szóról-szóra meghallani és megfigyelni. Ezen intézkedés alkalmával a különben magyarul nagyon rosszul beszélő Guyon ezredes, Szotzfried³⁵ alezredesnek ama németül ejtett parancsot adta: „Herr Oberstlieutenant Sie besetzen mit ihrer Brigade (jobb oldalt egy meredek nagy hegy felé mutatva) diesen Berg,“³⁶ mire a nevezett alezredes a hegy majdnem megmászhatatlan voltánál fogva ezeket felelni kockáztatta: „Herr Oberst, das ist nicht möglich.“³⁷ Erre azonban Guyon már pisztolyokjába nyúlt, s onnan pisztolyát kirántván az alezredest ezen szigorú, s kategorikus szavakkal letorolva rendre utasította: „Ich bin Ihr Oberst, ich befehle Ihnen, gehorchen Sie nicht, so erschieße ich Sie sogleich.“³⁸ Ezen komoly intelem után az alezredes-dandárnoknak egyéb sem maradt hátra, mint engedelmeskedni, dandárját a kapott parancshoz képest vezényelni, a túlságos meredek helyet elfoglalni, és ekképp a csata további sorsát biztosítani. Magam szinte³⁹ ezen dandárhoz tartozván, tapasztaltam mily nagy küzdelemmel járt az alig megmászható hegyet elérni, és arra még a könnyebb ágyúkat is – befogott 12 lóval – nagy nehezen felvoncsolhatni. Mire azonban a hegylancot elfoglaltuk, és ennek sikeres kivitele a hadosztályparancsnoknak jeleztetett, ő a centrummal azonnal – kellő, s minden irányban kifejtett óvatossággal – az előnyomulást megindította. Nevezetes, hogy a harmadnap előtt hadosztályunkhoz csatlakozott újonc két beszercei zászlóaljban⁴⁰ meg nem bízván, a mögé fél üteg ágyút rendeltetett, és mint a következmény mutatja nem ok nélkül. A harc bevezetését az Iglónál elfogott két röppentyűvető⁴¹ kezdte meg, mégpedig oly precízióval, miképp szabad szemmel is kivenni lehetett, hogy a röppentyűk mindég ellenséges tömegekbe hullottak, s minden egyes röppentyű esésekor, mint a csirkék futottak széjjel, köztük nagy rombolás okoztatván. Eme ágyútüzeléssel is párosult bevezetés között a centrum az ellenség felé közeledett, midőn azonban ez már lőtávolságba jutott, irtóztató puskatűzzel és oly erővel fogadtatott, miképp az újonc – most először csatába jutott – két beszercei zászlóalj viselkedése következtében, – amennyiben hirtelen visszafordult – a rend már baljóslatúlag meginogni kezdett. Guyon ezredes látván a beállható, további végzetessé válható következményeket, ezeknek gyors elhatározással elejét veendő, a fennebb már említett fél üteg ágyúból a hátrálókat megkartácsoltatta,⁴² eme buzdító, egyszersmind pedig elrettentő

³⁴ Szilvapálinkával.

³⁵ Szotzfried(t) Ferdinánd (1818–1881) alezredes, a feldunai hadtest dandárparancsnoka. *Bona* 2018.

³⁶ „Alezredes úr, dandárával szállja meg azt a hegyet!”

³⁷ „Ezredes úr, az lehetetlen.”

³⁸ „Én vagyok az ezredese, én parancsolok Önnek, ha nem engedelmeskedik, azonnal lelövöm.”

³⁹ Szintén.

⁴⁰ Zólyom–Besztercebánya környékén alakított két önkéntes zászlóalj. Később 51. (az eszéki vár kapitulációja után feloszlott zászlóalj számát kapta) és 124. honvédszászlóalj. Utóbbi zászlóaljnak tévedésből a 125. számot is kiutalták.

⁴¹ A röppentyű háromlábú állványról indítható, gyújtóanyagot nagy távolságból célba juttató fegyver volt. A későbbi rakétafegyverek kezdetleges elődje. A császáriaktól zsákmányolt röppentyűk mintája alapján a magyar honvédségben is rendszeresítették.

⁴² Kartácslövést lövetett rájuk. Ilyenkor az ágyúval vékony dobozba csomagolt apró golyókat lőttek ki. A lövéskor szétrobbanó dobozból szétrepülő golyók nagy pusztítást tudtak okozni. Ezt általában néhány száz méteres távolságra, élőerő ellen alkalmazták.

harsány szavak kíséretében: „Előre dupla Löhnung, hátra kartács.”⁴³ Minek ama rögtöni jó fordulat lön a következménye, hogy a megkartácsolt két zászlóalj többé magán kifogni nem engedett, de ellenállhatlan irtóztató erővel előre törvén, a többi zászlóaljjal együtt az ellenségre oly lelkesedéssel rohant, miképp ez minden egyes legbiztosabb kigyózó útfordulati, úgy szólván váracstot képező⁴⁴ állásából legnagyobb sietséggel eltakarodván, és sok halott hátrahagyásával, egyedül vad futásban menekülést keresvén, ezzel a csatagyőzelem babérait nekünk engedte át. A mai dicső csatanyerés egyik tényezője Erdősi Imre⁴⁵ (kegyesrendi tanár) tábori papunk is volt, ki a kezében tartott feszületet magasra emelve, s mindég elől lenni igyekezve, a nagyrészt tót nyelvű honvédséget a csata hevében előre rohanásra ezen szavakkal buzdította: „Na predek za mnie, tu je pán Boch.”⁴⁶

E nap valóban nagy és lélekemelő volt, mert új s majdnem begyakorlatlan erőkkal, egy régi s megedzett rendes hadsereg ellen, maga a természet által is úgyszólván bevehetlen váraccsá emelt helyen, ily dicső csatát és győzelmet kivívni, milyen a mai volt, a honvédséget méltán büszkévé tehetette.⁴⁷

Deym⁴⁸ császári tábormok és hadseregének ily csúfos megveretése után, tovább való üldözésére Üchtritz⁴⁹ huszár őrnagy huszárcsapatával, egy lovas üteg kíséretében vezényeltetett, de amazt – gyors futásbani jól begyakorolt voltánál fogva –, többé sehol utol nem érhetette.

Győzelmes hadosztályunk mai babérait csak a hóban az országúton élvezte, és fáradalmaikat az éjen át szabad ég alatt milliárd csillag szokottnál gyönyörűbb ragyogásánál pihente, mintha ezek is győzelmünket dicsőíteni, s velünk együtt örömmámorban úszni akartak volna.

Branyiszkói nevezetessé vált csata utáni napon a hadosztály Eperjes felé indítatott, mely intézkedést örömmel vettük azért, mert itt reméltünk egy kis pihenőt találni, és beszállásoltatni, de ezen szép remény nálunk a 13. zászlóaljnál csakhamar elenyészett, a hadosztálynak eperjesi városi téren lett felállítása után ugyanis ama napiparancs érkezett, hogy zászlóaljunk előörsre rendeltetik, és ezzel a várt pihenő is elmaradt. Ezen előörsi intézkedés folytán, én századommal az Eperjes előtti országúton, Sóvárral szemközt fekvő vendéglő mellé rendeltettem. A vendéglő minden oldalról bezárva lévén, azelőtt állást foglalva, a legénység egy része előörsképp felállítatott, visszamaradt része pedig a fegyvernek gúlába rakása mellett az eresz alatt foglalt helyet. Ezek pontos foganatosítása után, tisztársaimmal a vendéglő környékét szemle alá vettük, melynek kertjében öt, már majdnem meztelenre vetkőztetett chevauxlegers⁵⁰ tetemét találtuk, kik a vendéglői fészker⁵¹

⁴³ „Előre dupla zsold, hátra kartács.” Azaz, ha előre mentek kétszeres zsoldot kaptok, ha visszavonultok kartáccsal lövetek rátok.

⁴⁴ Kisebb erődítményt alkotó. Itt jól védhető állást jelent.

⁴⁵ Erdősi Imre (1814–1890) római katolikus lelkész, piarista szerzetes, tanár. 1849. január 16-ától a feldunai (később VII.) hadtest hadosztályi lelkésze. Guyon ezredes jóbarátja, a branyiszkói ütközet hőse. 1849 áprilisától a VIII. hadtest tábori lelkésze. A nyári hadjáratban Guyont követve a IV. hadtesthez kéri magát. A szabadságharc után tanár, majd különböző egyházi tisztségeket tölt be. *Zakar* 1999. 129. o.; hőstettére lásd uo. 89–90. o.

⁴⁶ „Előre utánam, itt az Úristen!” A felszólítás előtt Erdősi ugyanis a nála lévő méteres keresztet, amelyre egy fél méteres corpus volt felerősítve, mindig előrehajította a hóba.

⁴⁷ Az 1849. február 5-i ütközet valóban nagy jelentőségű volt, mert az áttöréssel a feldunai hadtest előtt megnyílt az út Eperjes felé és Franz Schlick császári altábornagy hadtestét immár azzal fenyegette, hogy a felső-tiszai hadtesttel együttműködve harapófogóba fogja. Az ütközetre lásd *Hermann* 2004. 156–162. o.

⁴⁸ Deym von Stritez, Franz, gróf (1804–1872) császári vezérőrnagy, a Schlick-hadtest egyik hadosztályparancsnoka.

⁴⁹ Üchtritz Emil, báró (1808–1886) honvéd alezredes, a Guyon-hadosztály egyik dandárparancsnoka. Német származású, a Hesseni fejedelemség bécsi nagykövetének fia. 1848 tavaszán tartósan szabadságolt cs. kir. főszázados. 1848 októberében csatlakozik a honvédsereghez, a 12. (Nádor) huszárezred osztályparancsnoka, majd dandár-, végül hadosztályparancsnok. 1849. nyarán ezredes. Az aradi hadbírószágon porosz közbenjárásra „csak” kiutasítják a birodalom területéről. *Bona* 2018.

⁵⁰ Császári könnyűlovas katona.

alatt huszáraink által meglepettek, menekülni nem bírván levágattak, lovaik pedig elzsákmányoltattak.

Midőn a legénység fennérintett módon, eresz alatt részint ülve, részint állva az előőrs-vizsgáló parancsnok, Üchtritz őrnagy által találtatott, ez hozzám ama kérdést intézte, miért nem helyezem a legénységet be az épületi helyiségbe, és midőn azzal válaszoltam, hogy azt azért nem teszem, mert az épület minden ajtaja elzárva van, ő a további felelősséget magára vállalva, az ajtók betörését parancsolta, ezt azonban ismételnie sem kellett, mert azon percben midőn lovát megsarkantyúzva kíséretével távozott, már egyszermind minden ajtó betörve volt. Mire tisztársaimmal ama kellemes meglepetésben részesültünk, hogy egy teljesen felszerelt házban találtuk magunkat, melynek még éléstára is élelmineműekkel ellátva volt. S efeletti elragadtatás hevében csakhamar közös megegyezéssel elhatároztuk, hogy ha már ily mesés házba jutottunk, a dolgok további lefolyását mesévé lenni nem engedjük, hanem amit az isten gondoskodásos jóvoltából, és a vendéglős félelmes megszökéséből a házban találtunk, azt bölcsen felhasználjuk, és a máris napok óta elfázott testünket, és kíéhezett gyomrainkat édeskésen kárpótolni és felmelengetni fogjuk. Őrmestereinket a ház belső helyiségei recognoscirozásával⁵² megbízván – habár alig feltehető, hogy maguktól külön ne gondoskodtak volna – ezek tisztjeikről sem feledkeztek meg, mert szobánkba csakhamar két nagy üveg tokaji eszenciát hoztak, melynek páratlan dicső nedűjével azután már csakis az eget áldva, és branyiszkói győzelmünket magasztalva poharaztunk, megfélekezve minden küzdelmes szenvedéseinkről. Reggel azonban midőn az isteni gondviselést még mindég áldottuk, hálát adva, hogy szent kegyére méltatott, és egy mesebeli házba juttatott, hol hiányunk semmiben sem volt, egy gyöngye kopogás az ajtón, és arra a szobába csoszogósan lépő, alázatos zsidó, eddigi álmunkból csakhamar kiábrándított, bemutatván magát, mint a vendéglő birtokosa, ki az osztrák hadsereg elől elmenekült, és miután őt felhívtuk, hogy házat körülnéztesse, ő ezen felbátorodva, azt csakugyan tüzetesen áttekintette, sőt helyiségeit, és azokban hagyott élelemneműit formálisan reinvestálva⁵³ nemsokára egy számlával jelentkezett, kérvén abban felsorolt, és 35 forintban értékelt hiányainak megtérítését. Nem akarván a honvéd névre szennyet hozni, a kívánt összeget csakhamar lefizettük, minek következménye lett, hogy azután már zsidó házigazdánk az ellenséges hadsereget – mely elől menekülni kényszerült – gyalázta, minket pedig egekig dicsőített, mire azonban Branyiszko bevétele után már nem szorultunk. Az előőrsi idő letelte után zászlóaljám Sóváron lett elszállásolva, hol eltöltött egy pihenőnap után az egész hadosztállyal Kassa felé indítottam.

Midőn Guyon hadosztálya, és ebben 13. zászlóaljunk még Szilas⁵⁴ körül járt, megesett volt, hogy zászlóalji gyakorlatok alkalmával, egyes mozdulatok nem tökéletes kifejtése miatt K. M.⁵⁵ – egykoron császáriaknál szolgált tiszt – százados, zászlóaljparancsnok a tisztikart durva és kvalifikálatlan sértő modorral mindjárt az arcvonal előtt lehordotta, ami már ismételve fordulván elő, a gyakorlat befejezése után összes tiszték abban állapodtunk meg, hogy még egy ily tiszt tekintélyt a legénység előtt lealacsonyítani célzó kifejezések bekövetkezése esetén, a sértett egész tisztikar szolidárisan maga ellen elkövetettnek veszi, s annak megtorlása végett, a százados-zászlóaljparancsnoktól lovagias elégtételt követelend, és megállapodtunk egyszermind abban is, hogy ezirányban mindnyájunkat kötelező nyilatkozatot szerkeszteni, aláírni és megőrizni fogunk. A megszerkesztett nyilatkozat azután – mert többfelé szétszórva elszállásolva voltunk – egyiktől a másikhoz vándorolt, azt kilencen

⁵¹ A vendéglőhöz tartozó toldaléképület, oszlopokon nyugvó tető, amely csak két vagy három oldalán zárt.

⁵² Szemrevételezésével.

⁵³ Visszaforgatva, újra befektetve.

⁵⁴ Nem beazonosítható helység az Eperjes és Kassa közötti úton.

⁵⁵ Kékesy Mihály (1818–1885) honvéd százados. 1848 -ig Blauhorn Mihály, cs. kir. hadnagy. 1848 júniusában átlép a honvédseregbe, a 8. honvédzászlóaljban főhadnagy lesz, majd szeptember végén a 13. honvédzászlóalj századosává nevezik ki. 1849 február közepén alakulata ideiglenes parancsnoka. Április végén őrnagy, az északkeleti megyéket védő 19. hadosztály vezérkari tisztje, a nyári hadjáratban a Kazinczy-hadosztály vezérkari főnöke. A szabadságharc végén alezredes, emigrál. *Bona* 2018.

máris aláírtuk, mielőtt azonban az egész zászlóalj tisztikar aláírhatta volna, elveszett – véletlenül. A hadosztály Sóvárról lassú menetelések között, ellenséggel való találkozás nélkül Szilasig eljutott, hol pihenőnapunk lévén, zászlóaljunktól kilencen – mindannyian tiszték – név szerint megnevezve, a hadosztályi irodába rögtön megjelenésre idéztünk, anélkül, hogy odarendeltetésünk célját – a fenti eseményről már egészen megfélemedve – távolról is gyaníthattuk volna. A parancsnak azonban engedelmességek tartozván, midőn ott jelentkeztünk, nem kelle sokáig tépelődnünk, hogy odarendeltetésünket vajon mi okozhatta, mert bejelentetvén, Guyon ezredes szokásos pontosságánál fogva rögtön előttünk termett, egy iratot mutatott elő, egyenként kérdezőnk minket, ismerjük-e azt, ismerjük-e nevünk aláírását, és beismerjük-e, hogy az abban foglaltak tartalmát tudva aláírtuk. Az előmutatott iratot szemügyre vevén, abban ama nyilatkozatra ismertünk, melyet néhány nap előtt zászlóaljunkt tisztikara között való körözésre kiállítottunk, aláírtunk, további aláírás végett útnak indítottunk, de mely még az összes érdekelt tiszt által aláírva sem lévén, bizonyára ezek valamelyikénél megrekedt, aki azt aláírás helyett azután Guyon kezeihez juttatta – árulásképp. Aláírásainkat mindannyian egytől-egyig magunkénak ismertük, mire a köztünk lovagias modora, ritka bátorsága, és hozzánk való ragaszkodása miatt általánosan szeretett ezredesünk katonai rövidséggel csak annyit mondott: miképp szerette volna, ha ily kényes ügy, mely a katonai fegyelmet érinti, kezéhez bár soha el nem jut vala, de most már az írásbeli nyilatkozatot hallgatással nem mellőzheti, s kötelességében eljárni tartozván, azt a hadparancsnok Görgei tábornokhoz felterjeszteni kénytelen, aki azután a továbbiak iránt ismerkedni fog. Elbocsáttatván, ámulattal néztünk egymásra, kutattuk, hogy az árulás kinek révén történhetett, annak nyomán azonban sem akkor, sem később nem juthattunk. Ezen időtől fogva azután a következő súlyos katonai fenyték előérzetében bizony rossz napjaink voltak, mert tudtuk, hogy vihartelt felhők keletkeztek felettünk, melyekből a zengés, villámlás, sőt beütés elmaradhatlan. És így is történt, mert Szilasról lassan lefelé vonulva, midőn Miskolcra – hol hadosztályunk, mint branyiszközi győző leírhatlan lelkesedés[se] és impozáns kitüntetéssel fogadtatott – eljutottunk, alighogy beszállásolva lettünk, napi parancsban mind a kilencen egyenként megnevezve felhívattunk, hogy a készen álló fogatokon rögtön a főhadiszállásra, Mezőkeresztesre induljunk, s odaérve a hadsegédi irodában Bayer⁵⁶ ezredesnél jelentkezzünk. A parancsoló kötelesség teljesítését szem előtt tartva, a kijelölt helyre mindannyian egyszerre elindultunk, s ott megérkezve a hadparancsnoki irodában, nevezett ezredesnél jelentkeztünk, aki felszólított, hogy a fennebb már ecsetelt tény folytán további büntetésünket bevérandók, kardjainkat adjuk át, midőn pedig ezt megtettük, nyomban az ott már várakozó törzsfoglár őrizetére bízott. Napok múltak, sőt majdnem két hét szárnyalt el felettünk, s ezalatt – a hazaszeretben lángolva vetekedő szíveink sajogva bár – mindnyájan tétlenségre kényszerítettünk, ez pedig minden képzelhető büntetésnél is több volt éppen ekkor. Azért, mert ezen időközben lefolyt kápolnai⁵⁷ nagyobb csatában részt nem vehettünk. De amit már felidézünk, annak következményeit bevárni és eltűnri kellett, míg végre a hadtestparancsnokság – s mi is a törzsfoglár őrizete alatt – Tokajba jutván, szomorú ügyünk itt volt eldöntendő.⁵⁸

⁵⁶ Bayer József (1821–1864) honvéd alezredes, a feldunai (VII.) hadtest, 1849. április elejétől a főszereg (Feldunai hadszereg) vezérkari főnöke. 1849. április 17-én léptetik elő ezredessé. *Bona* 2018.

⁵⁷ A kápolnai csata a császári és magyar főszeregek között 1849. február 26–27-én zajlott. Bár a csatateret a magyar fél hagyta el elsőként, nem beszélhetünk egyértelmű császári győzelemről, inkább döntetlen körüli eredményről. Tábornok és tisztársaival szembeni bizalmatlansága és a hadvezetésben megmutatózó hibái miatt Henryk Dembiński altábornagyot hadtestparancsnokai kezdeményezésére hamarosan elmozdították fővezéri tisztségéből. Bővebben lásd *Borus* 1975.; *Hermann* 2004. 174–184. o.; *Hermann* 2007. 184–215. o.

⁵⁸ A zászlóalj parancsnoka eredetileg Kompóly Ágoston őrnagy volt, őt helyettesítette ideiglenesen Kékessy százados. A tisztikarnak mindkettőjükkel konfliktusa volt, Kompólyval kapcsolatban nem tudjuk ennek okát. Az említett nyilatkozatot tizenkét tiszt írta alá, ügyükben Guyon kezdeményezésére Görgei haditörvényszéki vizsgálat lefolytatását rendelte el. Közülük tizenegyen voltak jelen a vizsgálatkor.

Soha nem fogom elfelejteni helyzetünk borzalmas kínjait, melyet itt kiállanunk kellett. A haditörvényszék egy este összeülvén, mindnyájunkat egyenként kihallgatott, szakadatlanul tanácskozott, míg végre éjféle 12 órakor felettünk az ítéletet kimondotta, mely szerint ellenség előtt fegyelem elleni lázítás és összeesküvés miatt, tisztai rangjainktól való lefokozás mellett ketten főbelövetésre, a többiek pedig hosszabb várfogságra ítéltünk, az ítélet nyomban a helyben levő főparancsnok, Görgei tábornok elé fellebbezésben terjesztetvén. Kínos idő volt az ránk nézve, míg a hadbíró a meghozott ítélettel a parancsnokoló tábornoknál járt. Alig azonban egy rövid óra – nekünk azonban végtelen hosszúnak látszó idő – alatt már ismét a még mindig együtt ülő haditörvényszékhez a tábornok ama parancsával tért vissza, hogy mindnyájan rögtön eléje vezettessünk. Odaérve végzetes sorsunk eldőlésére nem soká kellett várakoznunk, mert a piac közepén álló nagyvendéglői szállása első emeleti benső szobájába nyíló kétszárnyas ajtó hirtelen kitárulván, az ismeretes tekintélyű, kurtára nyírott hajú, pápaszemű, s gyakran túl szigorú tábornok már előttünk állott, és szokásos rideg modorával mindnyájunkon végigtekintve röviden ezeket mondta: „*Önök háborús időben katonai fegyelem ellen elkövetett súlyos bűntényért haditörvényszék előtt állottak, s részben főbelövésre, részben pedig várfogságra ítéltetek. Most az egyszer kivételes kegyelemből a hozott ítéletet feloldom, vegyék vissza kardjaikat, s menjenek vissza zászlóaljukhoz, de jegyezzék jól meg maguknak, ha még egyszer ily bűntényért haditörvényszék elé kerülnek, mindnyájukat föbe lövetem. Jó éjt.*” Ez csakugyan szomorú, kísérteties éjféli volt, álomból sem kelle ébrednünk, mert hisz az előzmény, mind valóságon alapult, és annak még borzalmasabbá válhatandó vége csakis egyedül Görgei tábornok döntő szavával maradt el.⁵⁹ Újjászülettünk, rohantunk, hogy zászlóaljunknál jelentkezessünk. Tettük és tehetjük ezt annál nagyobb készséggel, sőt elégtételteljes örömmel, mert minden bajunkat felidézett százados, zászlóalj-parancsnokot többé már ott nem találtuk. Ő ugyanis nem érdemei jutalmául – melyekkel különben sem dicsekedhetett – de büntetésből és azért, hogy a zászlóaljat legnagyobb szükségben, annyi lelkes jó erőttől megfosztotta, egy egészen más hadtesthez tétetett át;⁶⁰ mi pedig parancsnokul Keresztes Lajos[t],⁶¹ egy minden ízében jó katonát, de azért humánus őrnagyot kaptunk, aki magának szigorúsága mellett is tapintatos modorával az egész tisztikar és a legénység szeretetét és ragaszkodását kivívta. Ezen kemény lecke után említenem sem kell, hogy a velem együtt szenvedett tisztársaim közül többé – a tábornoki komoly intelmet szem előtt tartva – haditörvényszék és Görgei elé egy sem került. Zászlóaljam ezután a tiszai átkelés őrizetére Tokajban visszahagyatván, Görgei a hadsereggel innen elvonult, további támadási pontul Buda vára tűzetvén ki. Tokajban egész április végéig a tiszai átkelést őrizvén, ekkor ama parancsot vettük, hogy az ország szélére eljussunk, onnan Galíciába betörjünk, s ezáltal ott a lengyeleket felkelésre buzdítván okozzuk, hogy a császáriak hadseregét ezen pontra irányítva megosztani kénytelenek legyenek. [sic!] Lassú, hosszadalmas menetekben Dembiński⁶² hadtestében végre Lócsére eljutottunk, de itt a hadtest

⁵⁹ A fennmaradt iratok szerint a hadbíróság harmadik fokú engedetlenség és „az előljáró iránt tanúsított tisztelet megtagadása” vétké miatt a már letöltött 18 napi porkolábfogságon felül tíz nap porkolábfogságra ítélte a tisztiket. Görgei 1849. március 15-én Tokajban kegyelmezési jogával élve a tíz napi fogságot elengedte. A VII. hadtest habíróságának vizsgálati anyaga, közte a tiszték Kékessy századossal kapcsolatos nyilatkozata megtalálható HL 1848–49. 14/281. A 13. honvédszászlóalj tisztikarának pöre (II. 21–III. 15.); Az ügy részleteire lásd Hermann 2016. 172–174. o.; Kompóly Ágoston (1812–1862) életrajzát lásd Bona 2018.

⁶⁰ Kékessy Mihály századost az Északkelet-Magyarországon önállóan működő 19. hadosztályhoz helyezték.

⁶¹ Keresztes Lajos (1820–1883) honvéd őrnagy. 1848-ig cs. kir. hadnagy, 1848 júniusában átkéri magát a honvédseregbe, főhadnagy, majd százados lesz a 4. honvédszászlóaljban. Október közepétől a Liptó megyei nemzetőrség őrnagya. 1849. február 14-től (ténylegesen 25-től) a 13. honvédszászlóalj parancsnoka lesz. Honvéd őrnagyi kinevezést kap. Alakulatával a VII. hadtestből kikülönítve a tokaji hídfő őrzésére rendelik. Április közepétől a IX. hadtestbe osztják be őket. 1849. július közepétől dandárparancsnok ugyanitt. Aradon halálra, majd 16 év várfogságra ítélik, 1856-ban szabadul. Bona 2018.

⁶² Dembiński, Henryk, gróf (1791–1864) honvéd altábornagy, a felső-magyarországi (IX.) hadtest, majd Felső-magyarországi hadsereg parancsnoka. Életére lásd Kovács 2015. 176–178. o.; Bona 2018.

vezérlete ama parancsot kapván, hogy a határt át ne lépjük, mert ezen diverzió⁶³ azt fogná okozhatni, hogy az orosz ezt „casus belli”-nek⁶⁴ kizsákmányolja, miért is a további előremenetelésről lemondani kényszerültünk, s a hadtest visszavonulni kezdett. Eközben azonban – annak dacára, hogy Galíciába be nem hatoltunk, és „casus belli”-re okot, sőt ürügyet sem szolgáltatunk –, az orosz mégis Ausztria javára interveniálván,⁶⁵ mi több, hazánk határa felé hadseregével máris közeledvén, ama nagy fontosságú, sürgős parancsot vettük, hogy Sáros megyei Hú-Szeben⁶⁶ felé törekedjünk, és ott a netán betörni akaró orosz hadsereget feltartóztassuk. Eme parancs folytán, mármost további menetelésünk célja Eperjes elérése lett, hova erőszakolt menetekben el is jutottunk, sőt itt egy napi pihenőnk lévén, ezalatt – a kilátásba helyezett legközelebbi komoly csaták dacára –, a megérkezett Budavár bevételére⁶⁷ örömhírére tiszti táncestélyt rendeztünk, melyet a megjelent eperjesi legelőkelőbb házak honukat imádó lelkes hölgyei valóságos tündérestévé varázsoltak, és ebből csakis a kora hajnali 3 órakor megszólalt kürt szava ábrándított ki, mely a multság rögtöni elhagyására, sorakozásra, és a további menetelésre kényszerített. Bizony nehéz volt is ezt egész éji tánc után kifáradva, elcsigázva, majdnem erőtlenül, sőt álmosan megtenni, de hiába, a katonai fegyelem parancsol, a szükség pedig törvényt bont, és menetelés közben egy ágyúra nyeregképp ülve, azt átkarolva, ily helyzetben magamat tovább vittem, s el is szenderedtem, míg végre egy kissé felüdülve leszálltam, a többihez csatlakoztam, a további menetelést sorai[k]ban tevén meg. Az ember nem is hinné, hogy ágyún menetközben aludni lehessen, – ezt ezúttal tapasztaltam. Törekvésünk Hú-Szeben⁶⁸ elérése volt, hol megérkezve, miután az ellenségnek nyoma sem volt, sem pedig a napról napra pontosan kiállított előőrsök annak jövetelét jelezni nem bírták, Dembiński egész hadteste itteni egész nagy vidéken elszállásolva lett, minden zászlóalj egyedül legénysége begyakorlását és harcképessé való tételét tűzvén feladata céljául.

Hogy a honvédet a jókedv még a harc biztos kilátása idején sem hagyta el, annak egyik bizonyítéka ama kis epizód, mely dandárunknál esett meg. Hú-Szebent ugyanis Bunkó híres bandája felkereste, és miután több napon át felvillanyozó darabjait esténként előttünk eljátsz[ot]ta, ama kérdésért intézte a tiszti karhoz, nem volna-e hajlandó a bandát dandárzenekarnak felfogadni? Kaptunk az alkalmon, megalkudtunk, és a szerződés megkötetett, a cigányprímás azonban egész ártatlanul a szerződés egyik pontjával kikötötte, hogy azon esetben, ha az ellenség az arrière-gárdát⁶⁹ támadná meg, akkor a banda biztonságban az avant-gárdánál,⁷⁰ ha ellenben az avant-gárdát fogná megtámadni, ekkor az arrière-gárdánál lehessen. Miután pedig a szerződéskötés után rövid idő múlva az ellenség betört, és az arrière-gárdát támadta meg, barnáink a szerződés ezen ártatlan pontjához ragaszkodva, biztonságba rögtön az avant-gárdánál helyezkedtek. Szép foglaló dacára többé velük soha nem találkoztunk, és ők nekünk már nem játszottak, de furfangjukkal csúnyán kijátszta.

Az ellenség Hú-Szebennél csakugyan betört, és bár Dembiński hadteste erősen ellenállott, s bár a lengyel zászlóaljok és dzsidások, huszárlovasságunk is honvédeinkkel együtt halált megvető rendkívüli bátorsággal küzdöttek, a lavinát többé feltartóztatni nem lehetett, s a szenvedett veszteség után egyéb nem maradt hátra, mint lassan és jó rendben visszavonulni, s a visszavonulást Eperjesig forszírozni, hova eljutván, zászlóaljam előőrsi szolgálatra

⁶³ Elterelő hadmozdulat.

⁶⁴ Háborús oknak.

⁶⁵ Beavatkozva.

⁶⁶ Kisszeben, amely 1849 változtatta meg nevét Hú-Szebenre, utalva arra, hogy hú maradt a magyar ügryhöz, ellentétben a hűtlen erdélyi Nagyszebennel.

⁶⁷ 1849. május 21-én.

⁶⁸ Nem beazonosítható helynév.

⁶⁹ Hátvéd.

⁷⁰ Előőrs.

kirendeltetett, melyből fél századdal az előőrsök tényleges felállítására kiküldtettem.⁷¹ Midőn az így felállított előőrsi vonalon egy estefelé átmentem, s mindenkit kötelességének megfelelőleg maga helyén találtam, a tartalékhoz visszatérve földre heveredve pihentem, és a csaták sorsa változandósága felett eltűnődtem, gróf Vay,⁷² az úgynevezett Sobri huszárok⁷³ őrnagy-parancsnoka mellettem elkocsizva megállapodott, s velem hosszabb beszédbe bocsátkozva említé, hogy ő Eperjesre rándul, vagy egy óra múlva ismét erre tér, és újból megállapodik, de már most is meghív engemet estére magához, a nem messze levő Nagysárosra – hol elszállásolva volt – egy csésze teára. Ezt megköszönve mondám, hogy a jelen előőrsi szolgálatom ezt elfogadni nem engedi, mert hisz jól tudja az őrnagy úr, hogy előőrsröli távozásom kiderítése főbelövetésemet vonhatja maga után. Ezen kijelentésemre az őrnagy távozott ugyan, de ígérkezett visszatérésekor mellettem ismét megállapodni; és így is történt, mert alig egy óra múlva már visszatért, kocsiját megállítá, és újból zaklatott – mintha vesztemet akarta volna –, hogy az említett csésze teára most este mulhatlanul elvár, azzal akarván aggályaimat eloszlatni, hogy az ő lovas előőrsei egy órai távolságnál tovább állanak, saját előőrseim legvégsőbb szeme előtt, és így ha netán valami az előőrsi láncvonalon előfordulna is, arról neki kellene mindenekelőtt tudomást szereznie. Ismételt meghívásai többszöri elutasítása után végre még is meg kelle ígérnem, hogy eljövök. Alig, hogy távozott, bevárva az esti elsötétedést, befogattam, Nagysároson beérkezve szállásán felkerestem, s katonai rövidséggel csak annyit mondtam, miképp adott szavamat beváltani akarva megjelentem ugyan, de most már arra kérem, engedje, hogy – kardomat le sem oldva – veszélyes helyemre rögtön visszatérjek. Ő látva általa előidézett izgatottságomat, ott levő hölgy által csakhamar egy csésze teát öntetett, s miután azt le sem ülve, álló helyzetben egy hajtásra felhörpönttettem, barátságos katonai keze-szorításával búcsút véve hirtelen távoztam, a ház előtt rám várakozó kocsimra ülve, a csak röviddel ez előtt elhagyott előőrsi tartalékhoz visszahajtottam, hol őrmesterem azon jelentés vétele után, hogy időközben sem az előőrsi felügyelőtisztt, sem pedig bárki más nem mutatkozott, egy kínzó rettenetes aggodalomtól menekülve nyugodtan leheveredtem; pár órai idő elteltével azonban már parancs érkezvén, hogy az előőrsök bevonandók, és zászlóaljamhoz térjek; félszázaddal Eperjesre visszavonultam.

Az összes előőrsök bevonatván, Eperjes és környékén elhelyezett Dembiński tábornok egész hadteste, és ebben zászlóaljam is, lassú menetekben Tokajig eljutván, Tisza megé visszavonult, hogy ide az ellenséget maga után csalva, legerélyesebb ellenállást kifejezhessen, és harcba szállhasson. További visszavonulásunk Polgár, Tiszafüred, Jászberény, Szolnok, Abony, Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét, Félegyháza felé hetekig eszközöltetett, de hiába való volt minden erőlködés, és egyebet már el nem érhattünk, mint azt, hogy az ellenség gyors előrehaladását feltartóztatva seregünk zöme, bár áldozatok árán, visszavonulhatott. E hosszadalmas menetelésben hadtestünk július 30-án Szegedig jutott, hol rögtönzött sáncokba elhelyezkedtünk, ezeket azonban, mert tarthatatlanságuknál fogva elegendő védelmi pontot nyújtani képesek nem voltak, már három nap múlva – mely alatt Szegeden elhalálozott Rápásy⁷⁴ tábornokot is eltemettük – elhagytuk, és a Tisza túloldalára, *Szőreg* alá vonultunk. Itt ásott nagyobb sáncvonalban akarván az ellenséget méltó módon fogadni, mely a magára hagyott Szegedet kardcsapás nélkül elfoglalván, szinte utánunk, a Tisza megé vonult, és

⁷¹ Az első orosz támadásra 1849. június 19-én Lófalunál került sor, ahol a magyar Északi hadsereg elővéd dandárja Lázár Vilmos őrnagy vezetésével rövid ellenállás után visszavonult a bekerítéssel fenyegető orosz csapatok elől. Ezután az egész Északi hadsereg lassú visszavonulásba kezdett az orosz túlerővel szemben egészen az Alföldig. A hadsereg parancsnokságát június 17-től József Wysocki vezérőrnagy vette át.

⁷² Valószínűleg Vay Ferenc, gróf (1814–1873) honvéd őrnagy, a szabolcsi lovasított gerillacsapat parancsnoka. *Bona* 2018.

⁷³ A 12. (Nádor) huszárezred katonáinak beceneve.

⁷⁴ Rápásy Mihály (1800–1849) honvéd vezérőrnagy, a hadügyminisztérium újoncozási és pótlovazási osztályfőnöke, a honvédsereg lovasságának főfelügyelője. A kolera áldozata lett. Életére lásd *Kedves* 2007.; temetésére *Hermann* 2016. 147–153. o.

Újszegeden augusztus 4-én éjjel velünk szemben állást foglalt. *Augusztus 5-én*, alighogy pitymallott, az ellenség ágyúí megpróbáltak, a választ saját ütegeinktől pontosan megkapván; az ágyúharc néhány óra folyamán mind sűrűbb lett, melyet azután az összes fegyvernemek csatába vonása követett. Eleinte a csata szerencséjének mely fél felé való billenése meghatározhatatlan volt, később azonban ellenfelünk friss erőt vonván magához, minket már oly erő kifejtésével támadott meg, hogy minden további küzdelmünk haszontalanná válván – neki okozott nagyobb veszteségek után –, Szőreg falu megé visszavonulni kényszerülve voltunk. A sánctérvonal csekély oltalmat nyújtott, mert az ellenség ágyúgolyói pontossággal találtak, különösen pedig századom nagy veszteséget szenvedett.⁷⁵ Dembiński tábornok hősiességével viselkedett, táborkarával a legexponáltabb helyeken látható volt, s ilyek egyikén Abancourt⁷⁶ százados-segédtszjtje hősi halállal el is esett. Állásunkból sok halott hatra hagyásával, tűrhető rendben Szőreg megé vonultunk vissza, de itt az ellenséget bevárunk, és seregünk kimerülése folytán újabb csatába bocsátkoznunk nem lehetvén, kénytelen voltunk gyors visszavonulásban Temesvár felé keresni további menekülést. Ez három napig így tartott, az ellenség mindég nyomunkban, sőt elővéde néha már oly közel volt, miképp a tábori főzést be sem fejezhetvén, bár éhen maradva, a tűzön álló üstöket étellel együtt feldöntögettük, ezáltal az étkezés alatti megrohanásunkat kikerülvén.

Temesvár alá augusztus 9-én – olykori kisebb csatározások között – eljutván, hadállásba helyezkedtünk, minden erőnköt kifejtve, hogy még egyszer, és talán utoljára az ellenséggel megmérkőzzünk, reményelve, hogy egykori győzelmeink csillaga újból felragyogni fog. Megemlíteni szükségesnek találom, hogy itt Bem,⁷⁷ Guyon,⁷⁸ Dessewffy,⁷⁹ Perczel⁸⁰ tábornokok rendelkezésükre álló seregeikkel hozzánk csatlakoztak.⁸¹ A küzdelem nagyszerűnek ígérkezett, és magáért ki-ki hősiessen megfelelni elhatározva volt. Úgy látszott azonban, miképp a főparancsnokság máris fejét veszté, mert minden támadható eshetőséget kombinációi keretébe nem vont, és egy komoly tényezőt – mely bal szárnyunkon egy rengeteg kukoricásban szerepelt –, számításából egészen kihagyott, amit az alábbi esemény is igazolni fog. A kiküldve volt előőrseink bevonása megtörténvén, a főparancsnok az egész hadsereg harckész felállítását elrendelte, ami pontosan eszközöltetett is. Az ellenség lőtávolon kívül, látható módon lassan-lassan kifejlödvén, előre jutni törekedett, s néhány üteg ágyújával előre törtetvén a harcot megnyitotta. Részünkről a harc szépen kezdetett, sőt több zászlóalj, különösen pedig két székely zászlóalj⁸² annyira előrement, és az ellenséghez annyira közeledett, miképp őket szabad szemmel magunkénak felismerni már nem is bírtuk, és csak akkor, midőn már – távoli felismerhetetlenségük folytán, saját tüzelésünktől megmenekülendők – zászlóikat kibontották, egyszersmind pedig a fentebb érintett, figyelmen kívül hagyott gyanús kukoricásból két üteg ágyú kirohant, s szövetkezve a többi ágyúval

⁷⁵ A szőregi csata 1849. augusztus 5-én zajlott. A július végétől a magyar főereg (Déli hadsereg) parancsnokává kinevezett Henryk Dembiński altábornagy csapatai vereséget szenvedtek Julius von Haynau tábornok vezette császári főparancsnok seregeitől. A csatára lásd *Hermann* 2004. 366–374. o.

⁷⁶ D'Abancourt, Karol (1811–1849) honvéd százados, Dembiński altábornagy parancsértisztje. Valójában augusztus 6-án a császáriak fogságába esett. Haditörvényszéki eljárást követően 1849. október 20-án Pesten kivégezték. Életére lásd *Kovács* 2015. 65–66. o.; *Bona* 2018.

⁷⁷ Bem, József (1794–1850) honvéd altábornagy, az erdélyi (VI.) hadtest parancsnoka, augusztus 9-től a magyar főereg fővezére. Életére lásd *Kovács* 2014.

⁷⁸ Richard Guyon vezérőrnagy a IV. hadtest parancsnoka. Bem a temesvári vereség után kinevezi a főereg vezérkari főnökévé.

⁷⁹ Dessewffy Arisztid (1802–1849) honvéd vezérőrnagy, a főereg lovasságának parancsnoka. *Bona* 2018.

⁸⁰ Perczel Mór vezérőrnagy, július végéig a Közép-tiszai hadsereg parancsnoka, a temesvári csata idején beosztás nélkül.

⁸¹ A szabadságharc sorsát végleg eldöntő temesvári csata 1849. augusztus 9-én zajlott. Az újonnan kinevezett fővezér, József Bem vereséget szenvedett Haynau csapataitól. A csatára lásd *Hermann* 2004. 376–383. o.

⁸² A IV. hadtestben ekkor a székelyföldi alakulatok közül 77., 78. és 87. honvédzászlóalj szolgált, de a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem állapítható meg, hogy ezek közül melyek voltak ott a temesvári csatában.

oldalról és előlről irtóztató keresztűzbe jutva, gyors lépésben visszavonulásra kényszerítve hozzánk közelebb jutottak, ismertük fel közénk tartozóknak. Ezen visszavonulás folytán az egész ellenséges haderő előreindulván, ütegeik ellenállhatlan golyózáport szórtak ellenünk, mely okozta, hogy a felállított egész hadseregünk meginogva, teljes rendben ugyan, de mégis hátrálni kezdett, sőt eközben majdnem összetömörült. Ekkor azonban Balogh János⁸³ kormánybiztos – váratlanul, mintegy föld alól előbújt démonként – előttünk teremvén, lóhátról ezen harsány szavak hangoztatásával: „*a hadügyminiszter nevében tiltom a további visszavonulást,*” bár a rendes hátrálást rövid pár percre megakasztotta, de a helyzetet csak válságosabbá tette, mert az ellenség észrevevén a mindinkább összetorlódott hadseregünk egyesített nagy tömegét, minden ágyú tüzét csakis ezen egy pontra kiszámított sikerrel intézte, minnek következménye lőn, hogy holtakban és sebesültekben úgy gyalogságunk, valamint lovasságunk is roppant veszteséget szenvedett, és hogy Lehel huszárjaink⁸⁴ első voltak, akik tüskön-bokron keresztül, s ágyún és gyalogságon áttörtetve menekülni igyekeztek, mit a hadsereg látván, nem hallgatva többé a vezényszóra, ki-ki a legrendetlenebb vad futásban keresett menekülést. Így történt azután, hogy magam is a megmentett zászló és zászlótartó őrmester kíséretében, mindenkitől elhagyatva, a futókat követni kényszerültem. Egy csata elhagyott színhelyénél, és egy futó, megvert hadseregnél borzasztóbbat már képzelni sem lehet, mert száz és száz sebesültet a harcmezőn elszórva látni, azok kínlódó és segélyért kiáltó jajgatásait hallani, végvonaglásban és holt állapotban a hazáért egykor lelkesedett sok harcost elhagyatva a csata színhelyén szemlélni, végtére pedig a tömördek sérült, sőt három lábom is iramodni akaró, s fájdalmában nyerítő lovat szenvedni, és egy eszeveszetten vad futásban rohanó egész hadsereget, s ennek irtóztató, még a földet is nyugalmában megrázkódtató robaját megfigyelni kényszerülve lenni, ennél iszonyatosabb látvány már nincs és nem is lehet. Oh! be irigylésre méltók azok, kik a mai csata helyén, végpercekben is áldva a hazát, dicső halálukat lelték; miért nem talált engemet is egy szerencsés golyó, hogy így drága nemzetemre borult ezen gyásznapot már túl nem élve, ezáltal e borzalmas látványtól is megmenekültem volna. A hadvezérlés és az egész tábornoki kar, látván a csata szerencsétlen kimenetelét, szinte futásban keresett menekülést.

Ezen végzetes katasztrófa után, az éji homályban, mint már fennebb is érintém, a zászlóval, azt tartó őrmesterrel együtt, Lugos felé vezető úton haladva, egy magyar fuvarost értünk utol, kinek szekeren mintegy 12 akós hordó bor volt, melyet a hadsereg számára szállított. Az út környékén csakhamar kukoricaszárat találván, azzal a szekérre másztam, és lopótöknek való alkalmazása mellett, a hordó nedűjéből néhány kortyot magamba húzva, s ekképp kissé felüdülve ismét leszálltam, és miután ugyanezen műveletet az őrmesterrel is megtettem, utunkat egész éjen át folytattuk, míg végre *augusztus 10-én* hajnali szürkületkor Lugos alá értünk, hol az országút közvetlen közelében a szántókra kitérve letelepedtünk, és a zászlónk rúdját földbe szúrva, emellől folyton zászlóaljunk számát kiáltoztuk, hogy így az úton ögyelgő tisztek[et] és legénységünket zászlónk köré gyűjtsük, mit elérnünk sikerült is annyiban, hogy már dél körül több tiszt és néhány száz közemberünk együtt volt. Így tett szomszédunkban több gyalogzászlóalj, és így a lovasság is. Midőn ekképp – mintegy kánya által szétriasztott csirkékként – embereinket összegyűjtöttük, előttünk az országúton egy cséza⁸⁵ állott meg, abban ülő két törzstiszttel, kik közül az ifjabb a kocsiból minden egyes zászlóalj számát, tisztjei és közemberei jelen levő létszámát kikérdezgetvén, a kapott választ pontosan feljegyezte, és midőn így a lovassághoz is eljutott, és az ott álló két huszárszázadból⁸⁶ két őrmester előlépett, és úgy az egyik, mint a másik jelentette, hogy sem egyik, sem másiknak egyetlen tisztje sincsen. Tőlük neveiket megtudakolván, az idős

⁸³ Balogh János (1797–1872) honvéd alezredes, dandárparancsnok, országgyűlési képviselő, Trencsén és Nyitra megye népfelkelési kormánybiztosa. *Bona* 2018.

⁸⁴ A 14. (Lehel) huszárezred huszárairól van szó.

⁸⁵: Négykerektű, könnyű lovas kocsis, homokfutó.

⁸⁶ Huszárszázadból.

törzstiszt hangos, és távolabbról meghallható szavakkal a két őrmesternek külön-külön ezeket mondta: „Sie sind von heute an zum Lieutenant und Escadrons Commandanten ernannt,“⁸⁷ mely kinevezést az ifjabb törzstiszt ismét kézikönyvébe rögtön bevezette. A csézában ülő két törzstiszt idősbike Bem, a fiatalabb pedig Guyon volt. ezen érintett kinevezés egyszerűsége körül, azon kérdés merült fel előttem, vajon a most kinevezettek fogják-e, és meddig, tiszti rangjukat viselni. Amint ekképp már a lehetőségig összegyűjtögetve állottunk, Lugosra vezényeltettünk, s a városon átvezetettve, annak másik oldalán, Temes folyó partján táborba szálltunk. Ezen intézkedés helyes volt azért, mert így alkalmunk nyílt fáradt, tikkadt tagjainkat annak habjaiban felfrissíteni, egyszersmind pedig vízben létünk ideje alatt, hosszú időn át nem váltott, és a piszok miatt majdnem ránk ragadt alsó vászonnemű ruháinkat – tiszti bajtársi egyetértéssel – saját kezűleg megmosni, és a parton rögtön meg is szárítani. Tiszti poggyászszekereink ugyanis már mind elmaradtak, és kérdéssé vált, fogunk-e velök valaha találkozni, és lesz-e alkalmunk még a rajtok levő ruháinkat használni. Lugosi táborozásunk kurta tartamú volt, mert még a naplemente előtt, szokatlanul, az összes tisztikar – a napos tiszték visszahagyásával – a főparancsnoksághoz rendeltettünk, hogy még egy, és talán ezúttal az utolsó haditanácsban részt vehessünk. A hadsereg tisztjei együtt lévén, és együtt létünk Bemnek bejelentvén, ő csakhamar köztünk megjelent, s tudunkra adva, hogy Görgeinek hadseregével már tegnap, Temesváron hozzánk csatlakozni kellett volna, de ezt tenni elmulasztván, rája többé nem számíthatunk, és amit balsorsunk között még tehetünk, és amitől még némi reményt várhatunk az, hogy Déva felé előre törve s Erdélybe jutva, ott magunkat összpontosíthatunk, és számítva az erdélyi csatlakozásra, és ügyünk részvételére, [sic!] ott magunkat még feltarthassuk, végső esetben pedig becsületes feltételek mellett kapitulálhassunk. Ellenvélemény nem támasztatván, a haditanácskozmány gyorsan befejezve lett, és közülünk a Bem, Perczel, Guyon s másokból álló tábournoki kar csakhamar eltűnt, – és talán örökre! Ezen haditanácskozmány volt még az egyetlen és utolsó reménysugár, melybe görcsösen kapaszkodtunk, most pedig már a felvetett terv megvalósulásához nagyon csekély kilátás lévén, minden elveszettnek tekintendő, ami Bem utolsó szavaiból is majdnem nyilvánvalóan kitűnik. A haditanácskozmányból távozva ki-ki saját csapatjához jutott, és az egész tábor rögtön felkerekedve, egy része Facsetnek, más része pedig Karánsebesnek lett irányítva. Zászlóaljamb ekkor már Lázár Vilmos⁸⁸ ezredes hadosztályába jutván, ezzel együtt Karánsebes alá érkezett, itt táborba szállott, sőt két napig táborban maradván, ezen veszteglést a hadosztály tisztikara gyanús szemmel kísérte, mert most mindenáron sietve előre haladni, Erdély felé törni, és a csatlakozást keresni kellett volna, miért is tanácskozást tartván, egyetértőleg abban állapodott meg, hogy a megokolatlan veszteglésért az ezredes-hadosztályparancsnokot komoly kérdőre vonja, és ezen helyzetben további maradás esetén tiszti lemondását testületileg benyújtja. A tiszti tanácskozás ezen eredménye Lázár Vilmos ezredesnek – ki bent Karánsebesen, a városban elszállásolva volt – tudomására hoztván, csakhamar közénk a táborba kijött, és hosszabb beszédében mentegetődvén, ecsetelte reménytelen helyzetünket, kifejezvéen egyszersmind, hogy ő orosz kegyre nem számít, maga is előre igyekezni kíván, sőt, hogy erről meggyőződünk, rögtön parancsot adott, hogy a tábort elhagyva előre törjünk. Így jutottunk azután oláhok közé Chaba-Bisztráig, hol már a lakosság határozott ellenséges indulata irányunkba minden viselkedéséből nyilvánvalóan kitűnt, mert legénygünknöknek egy üdítő bögre vizet nyújtani, vagy pipába való tüzet adni, ezen durva szavakkal „Nu jeste”⁸⁹ megtagadott. Midőn innen is egy napi pihenő után tovább vonultunk, nagyobb távolságban csillámló fegyvereket és dzsidás lovasságot vettünk észre, e feletti örömünk határtalan lett, mert bennök saját gyalogságunkat, és lengyel dzsidásainkat véltük

⁸⁷ „Ön máttól hadnaggyá és századparancsnokká kineveztetett.”

⁸⁸ Lázár Vilmos (1817–1849) honvéd alezredes, 1849. július végétől a IX. hadtest parancsnoka. Augusztus 14-én Bem kievezi ezredessé és Karánsebesre küldi. Csapataival 16-áig ott tartózkodik, majd 17-től Obresa–Chaba Bistra térségében.

⁸⁹ Helyesen: Nu este. Jelentése: nem.

felismerni. Hirtelen örömünk azonban nemsokára borzasztó csalódássá, sőt tragikussá vált, mert a mindinkább közeledve rohanó dzsidások, és a gyalogság ellenséges császáriak voltak, s körültekintve a láthatáron, ama rettenetes kiábrándulásra jutottunk, hogy minden oldalról körülzárva, formális csapdában vagyunk, melyből nincs már menekülés.⁹⁰ Sorsunk borzalmassága most már rohamosan fejlődött, mert az osztályparancsnok által megállás vezényeltetvén, amit már előbb lesújtva tapasztaltunk, az most ismételve kétségtelen tudomásunkra hozatott, s hogy körül fogatván, menekülésre nem számíthatunk, és hogy magunkat feltétlen megadnunk kell. Ezen mindnyájunkat lelkileg megtörő valóság tudata leírhatlan hatást és általános elcsüggedést okozott köztünk, majdnem – kivétel nélkül – ki-ki szemében a kétségbeesés könnyei csillámlottak meg, különösen akkor, midőn a fegyverek gúlába rakása, azok mindenkori elhagyása, és így a tényleges fegyverletétel vezényelve lett.⁹¹ A tisztikar legnagyobb része kardját eltörve dobta a fegyverek mellé, a zászlót pedig – annak csak rúdját hagyván épen – foszlányokra téptük, igyekezvén annak szent rongyfoszlányaiból mindenki közülünk egy drága ereklyét magához ragadni, és szíve fölé rejtve megőrizni, hogy azt – szabadsági csatáink emléke gyanánt – valamikor majd sírpárnája legszentebb darabjával használhassa, és azon édesen pihenhessen – örökre.

Hadosztályunk ezen végkatasztrófája *augusztus 19-én* a Bisztra partján történné,⁹² közvetlen reá már fogságban, a császáriak két sora közé zárva Bisztra vizének hajtattunk, s annak nyakig érő magasságában a túlpartra átgázolva Lugos felé indítottunk, hol megpihenve mindég zászlóaljainkból álló erős katonai fedezet alatt ismét tovább kísértettünk, míg végre 1849. *augusztus 23-án* Temesvárra jutottunk, s itt a már ránk várakozó, mintegy előre iderendelt, ezerekre menő rác⁹³ csőcselék szidalma és gúnyja között a vár kazamatáiba elzárattunk. Itt a haditörvényszék működése csakhamar folyamatba hozatott, összes tisztek sorra kihallgattattunk, s ezen eljárással kapcsolatban én is *1849 szeptember 1-én* – testbenlélekben megtörve, drága hazám szabadságának védelméért – ama képzelhető legborzasztóbb büntetésben részesültem, hogy az ellenséges hadseregbe közembernek besoroztattam.

Szívem vérzik, gondolkozási tehetségem elakad, soraimat már folytatni képtelen vagyok, mert a költővel én is – mintegy egészen rám illőleg – elmondhatom:

„Mindent elvesztettem,
Mindent – jaj nekem,
Harcon a hazámat,
Itthon kedvesem.”⁹⁴

Bibliográfia

<i>Bartha</i> 1981.	<i>Gacsályi Gábor</i> : Az 1848/49-es szabadságharc eseményei Bartha Mór naplója alapján. Honismereti kutatások Szabolcs–Szatmárban IX. Helytörténet. Jóna András Múzeum Kiadványai 18. Nyíregyháza, 1981. 3–124. o.
<i>Beniczky</i> 1924.	Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezedes visszaemlékezései és

⁹⁰ Az érkező csapatok a császári főszereg Karl Simbschen vezérőrnagy vezette elővéd dandarához tartoztak.

⁹¹ A Lázár Vilmos vezette csapatok (IX. hadtest maradványai) fegyverletételére 1849. augusztus 19-én este került sor.

⁹² Matolai Etele – Lázár Vilmos segédtisztjének – visszaemlékezése szerint a Temes partján tették le a fegyvert. *Matolai* 1883. 185. o.

⁹³ Bánsági szerb.

⁹⁴ Bajza József (1804–1858) A visszatért című versének részlete.

	jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és tót mozgalomról. S. a. r.: <i>Steier Lajos</i> . Bp., 1924.
<i>Bona</i> 1998–1999. I–III.	<i>Bona Gábor</i> : Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III. k. Budapest, 1998–1999.
<i>Bona</i> 2008–2009. I–II.	<i>Bona Gábor</i> : Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 2008–2009.
<i>Bona</i> 2015. I–II.	<i>Bona Gábor</i> : Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. 4., átdolgozott, bővített kiadás. Miskolc, 2015.
<i>Bona</i> 2018.	<i>Bona Gábor</i> : Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Arcanum online. Budapest, 2018.
<i>Borus</i> 1975.	<i>Borus József</i> : Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest, 1975.
<i>Bulharyn</i> 1852.	<i>Jerzy Bulharyn</i> : Az 1848 és 1849-iki magyar háború vázlata. Párizs, 1852. (Gépirat. <i>Divéky Adorján</i> fordítása.) Hadtörténeti Könyvtár 4889.
<i>Csikány</i> 2014.	<i>Csikány Tamás</i> : A Zrínyi szabadcsapat, vagyis a 35. honvédszászlóalj győzelmei és katasztrófái 1848-ban és 1849-ben. In <i>A Zrínyiek és a honvédelem</i> . Szerk. Hausner Gábor – Padányi József. Hely nélkül [Budapest], 2014. 61–86. o.
<i>Demiński</i> 1874.	Dembinski Magyarországon. A vezér hátrahagyott kézírataiból összeállítá <i>Danzer F. Alfonz</i> . Budapest, 1874.
<i>Hermann</i> 2004.	<i>Hermann Róbert</i> : Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. Nagy Csata. Budapest, 2004.
<i>Hermann</i> 2007.	<i>Hermann Róbert</i> : Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Budapest, 2007.
<i>Hermann</i> 2016.	<i>Hermann Róbert</i> : Reformkor, forradalom, szabadságharc. Válogatott tanulmányok. 48-as Könyvtár. Budapest, 2016.
<i>Földes</i> 1998.	<i>Guthori Földes Gyula</i> : Töredékes visszaemlékezések az 1848–49. évi szabadságharcról. Kalligram VII. (1998) 3. sz.
<i>Kedves</i> 2007.	<i>Kedves Gyula</i> : Répásy Mihály a szabadságharc huszártábornoka. Kemece, 2007.
<i>Kovács</i> 2014.	<i>Kovács István</i> : Bem tábornok. Az örök remények hőse. Budapest, 2014.
<i>Kovács</i> 2015.	<i>Kovács István</i> : Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849. Budapest, 2015.

KLÖM XIII.	Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. k. S. a. r. <i>Barta István</i> . Budapest, 1952.
<i>Lázár</i> 1849.	Lázár Vilmos 1849-iki honvéd ezredes aradi várfoogságában kivégeztetése előtt írt emlékirata. Közli: Az aradi vértanúk. Sajtó alá rendezte: <i>Katona Tamás</i> . Hely nélkül, év nélkül. [Budapest, 2003.] 125–141. o.
<i>Matolai</i> 1883.	<i>Matolai Etele</i> : Visszaemlékezéseim honvéd életemre. Függelékül Lázár Vilmos aradi várfoogságában írt emlékirata. <i>Sátoraljaújhely</i> , 1883.
<i>Szalay</i> 1998.	<i>Novák László</i> : Egy nagykőrösi vadász főhadnagy (Szalay József) visszaemlékezése az 1848/49. évi szabadságharcra. Nagykőrös, 1998.
<i>Urbán</i> 2009.	<i>Urbán Aladár</i> : Perczel Mór és a Zrínyi szabadcsapat. In <i>Urbán Aladár</i> : Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Budapest, 2009. 45–75. o.
<i>Villecz</i> 1898.	<i>Villecz János</i> : Egy Sárosvármegyei honvéd naplója. Villecz Boldizsár 1848/9-iki honvédszázados elbeszélése után. Eperjes, 1898.
<i>Wysocki</i> 1993.	<i>József Wysocki</i> : Együtt a szabadságért 1848–1849. Wysocki tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. S. a. r.: <i>Kovács István</i> . Az okmánytár iratait összeáll. <i>Hermann Róbert és Kovács István</i> . Budapest, 1993.
<i>Zakar</i> 1999.	<i>Zakar Péter</i> : A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. Budapest, 1999.

Rövidítések

HL		Hadtörténelmi Levéltár
	1848–49.	VII. 203. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc katonai iratai
	Akvi	I. 35. Tiszti személyügyi és anyakönyvi lapok
	Tgy.	VII. 233. Kéziratok, tanulmányok gyűjteménye
KA		Kriegsarchiv, Wien
	GBBL	Personalunterlagen, Grundbuchsblätter